

Јово Д. Вукотић

ТАКТИКА И ОСОБЕНОСТИ БОРБЕ НА ПОДРУЧЈУ НИКШИЋА У 1941. ГОДИНИ

После капитулације бивше југословенске војске и пропасти старе државе априла 1941. године никшићко подручје је окупирали италијанска дивизија „Месина“ снагама једног здруженог одреда од батаљона пешадије, батерије брдских топова 65 mm, чете лаких тенкова и чете карабинијера за одржавање реда и контролу кретања. Прогласом од 17. маја исте године, а у духу ратних закона фашистичке Италије, окупације Црне Горе употребљена је управном и судском влашћу по којој је тзв. „независна“ Црна Гора добила статус поробљене земље.

Никшићки срез захватао је просторију величине око 2150 км², а граничио се шавничким, даниловградским и цетињским срезом, Боком Которском, а преко требињског, билећког и гатачког среза — југоисточном Херцеговином.

Уочи тринаестојулског устанка на територији никшићког среза било је око 200 чланова КП. Овако бројна партијска организација представљала је главну особеност и одлучујући политички фактор, с обзиром на то да су остале партије сем појединачно отказале приврженост народу. Организационо КПЈ за Никшић имала је два месна комитета, никшићки и граховски, а нешто касније и трећи, херцеговски, који су обједињени у Окружни комитет КПЈ за Никшић.

И поред оштрог критеријума, наведена бројка показује видан успон никшићке организације у јачању партијских редова. Међутим, у новонасталој ситуацији и условима, такав критеријум је могао бити блажи, и да Партија прими у своје редове већи број оданих људи из народа и постане не само бројнија него и политички још снажнија и утицајнија у народу. Повезаност са народом и политичка зрелост КП за Никшић били су за то гаранција, па је у првим данима устанка наведени број нарастао на око 280 чланова Партије.

Партијска организација је радила на припреми устанка у илегалним условима окупације и све радње изводила тајно у духу одлука ПК КПЈ за Црну Гору, Боку и Санџак. У првом плану она је интензивно радила на прикупљању оружја и муниције, па

је у свакој општини био задужен по један члан Партије да води евиденцију о прикупљеној борбеној опреми, о чему је референт Месног комитета КПЈ за Никшић благовремено обавештавао одређену комисију при Покрајинском комитету. Углавном, оружје су имали чланови Партије, СКОЈ-а и симпатизери покрета, што није остало без одраза на расположење народа као целине у срезу, који је увек био спреман за борбу против туђина-поробљивача. Иако су такве мере опрезности биле израз нужде и контроле над оружјем у коме се оскудевало, такав критеријум, с обзиром на јединствену етничку целину подручја и политичку ситуацију, могао је бити и блажи и еластичнији, тим пре што окупационој италијанској армији није пошло за руком да на овом правцу дође до оружја бивше југословенске војске, које је углавном пало у руке народа.

Према основима народне одбране комуна је обавезна да ажурно води евиденцију о морално-политичком фактору свога подручја као целине и да обезбеди одговарајућу опрему и наоружање за сваког појединца као дела општенородног рата.

Према расположивим подацима на територији никшићког среза мобилисано је око 38 борбених група, у јачини око 870 бораца наоружаних углавном лаким пенадијским оружјем. Међутим, пред оног у саставу борбених група, по складиштима села и општина налазило се још оружја: један пенадијски топ 37 mm „Пито“, више пушака разних калибара, неколико митраљеза и пушкомитраљеза, пушчане муниције и ручних граната.¹ Даљом мобилизацијом, Никшићки партизански одред је имао од 4000 — 5000 наоружаних бораца. Према статистичким подацима из 1941. године, уочи устанка у никшићком срезу било је регистровано око 40.000 становника, па број борбених група који је пошао непосредно у устанак чини мали проценат испод просека за ову средину.

Иако је познато да је масовност учешћа црногорског народа у тринаестојулском устанку била не само југословенски него и европски феномен, с обзиром на мобилизационе успоне и падове ову би особеност требало изучити по ужим подручјима — регионима, и дати јој одређене карактеристике у складу начела општенородне одбране по којима у одбрани земље учествује цео народ са свеукупним људским и материјалним потенцијалом.

Састанци (зборови) са партијским активистима на територији никшићког среза дали су у припреми за устанак запажене војно-политичке и организационе резултате. Иако су могли имати и шире димензије. Онакав конспиративан курс војно-политичког руководства био је одраз стечених навика у илегалној борби Партије. Требао је да он буде отворенији и да има шире границе, па

¹ Батрић Јовановић, Црна Гора у НОП и Социјалистичкој револуцији, I, издање „Војно дело“, Београд 1960, стр. 41, 52.

да на проширеним састанцима учествује и потребан број угледних грађана и сељака из свих општина. Нема сумње да би тако почетак устанка на овом подручју добио још масовнији обим и карактер. Међутим, тамо где је требало обезбедити тајност, она је добрим делом изостајала, а нарочито при планирању (припремама) напада на насељена места, конкретно на Никшић.

Пошто се ради о покрету који има револуционарно-ослободилачки карактер, устанак је ипак добио пун степен отворености према народу, као масовној, морално-политичкој и материјалној бази, чије су традиције из прошлих ослободилачких ратова васпитно деловале и, нема сумње, нашле одраза на носиоце и извршиоце идеја тринаестојулског устанка у Црној Гори.

Командовање у првој фази устанка развијало се једновремено по вертикалној и хоризонталној линији, тј. од Привремене врховне команде националноослободилачке војске до партизанских одреда, а затим по хоризонталној линији од Штаба одреда до батаљона, а од ових према командама чета и водова. Упоредо са командном линијом Партија је имала своју мрежу, и то од ПК КПЈ за Црну Гору, Боку и Санџак до средских — окружних комитета, затим до ћелија односно одељења по основним јединицама и установама.

Команде и комитети имали су заједнички програм који се огледао у спровођењу генералне линије Партије, односно борби против окупатора за национално и социјално ослобођење.

Као испомоћ месним комитетима Партије односно партизанским одредима, ПК КПЈ за Црну Гору, Боку и Санџак и Главни штаб за Црну Гору упућивали су повремено делегате-инструкторе, у спровођењу војних планова односно генералне линије Партије.

У почетку устанка јединице са никшићког подручја биле су привремено под командом Штаба Дурмиторског партизанског одреда. Овај начин командовања није био довољно изучен, већ прихваћен за одређено време као израз нужде. Недостатак кадрова и техничких средстава за везу, с једне стране, а географски положај и карактер дурмиторског и никшићког подручја, с друге стране, отежавали су командовање и руковођење борбом, услед чега су неке јединице са оба подручја биле препуштене саме себи. На овај начин решено командовање отежавало је припреме и вођење борбе, јер објективно штаб одреда није био комплетан и са одговарајућим органима за контролу и пружање помоћи. Главни Штаб одреда редовно су били на терену, а изузетно су се окупљали ради доношења неке значајније одлуке.

Ова особеност у командовању представља саставни део партизанског ратовања и као таква је, с обзиром на време као простор пролазног карактера. Међутим, поред недостатка она има и добрих страна, јер позитивно делује на осамостаљење кадрова и

развитак иницијативе као основних особина и карактеристика територијалног и општенодродног рата.

С обзиром на постојеће тешкоће у руковођењу, а у циљу да олакша и упрости командовање, Главни штаб за Црну Гору и Боку наредбом од 29. новембра 1941. године извршио је у организационо-формацијској шеми измену, и од Дурмиторског формирао још и Никшићки партизански одред, који је добио као оперативно подручје територију никшићког среза.² И у новим условима, командовање и руковођење на подручју Никшића суклобљавало се са истим тешкоћама, јер се крајем 1941. године на слободној територији Никшићког одреда налазило 10 партизанских батаљона, органи народне власти и друштвено-политичке организације.

У циљу праћења ситуације из непосредне близине и брзог реаговања на догађаје, штаб Никшићког одреда руководио је непосредним додиром и путем штабних наређења. Но, с обзиром на велику односно пространу слободну територију, редовно је примењиван делегатски систем руковођења. Наиме, на политички актуелним подручјима или оперативним правцима одређивани су из Штаба одреда или партијског комитета поједини органи са овлашћењем по одређеним оперативним или другим партијско-политичким питањима. Ове форме руковођења биле су гаранција да ће се идеје и замисли Штаба одреда доследно спроводити у живот, тј. било је загарантовано јединство мисли и погледа на усвојену ратну доктрину и генералну линију Партије.

Поред изнетих проблема у руковођењу, слободна територија од око 2.000 km² диктирала је организационо-формацијске измене и у шеми Никшићког одреда. Наиме, пошто се никшићко подручје протезало и на један део Боке, те због више праваца који су изводили ка Никшићу од Подгорице, Шавника, Гацка, Биље, Требиња и Котора, постојали су услови и тактичко-оперативни обзир, да се од Никшићког одреда формира још један, на пр. Граховски партизански одред, у чији би састав ушли гранични батаљони. Бањско-вучедолски, Граховски, Орјенски и Рудинско-трепачки, за операције према Приморју и југоисточној Херцеговини. Остале јединице: Кочански, Требјешки, Голијски, Луковски, Жупски и Пјешивачки батаљон задржали би се у саставу Никшићког одреда за контролу праваца од Подгорице (Титограда) и Шавника у правцу Никшића. Овом променом у формацији командовање би се упростило, а ситуација лакше прагмала и на догађаје много брже реаговало.

Многобројни проблеми које је војно-политичко руководство решавало у почетку устанка, објективно и субјективно нису могли да се целовито ни сагледају ни реше. Међутим, с обзиром на димензије савременог рата и технике, као и на нове услове кон-

² Зборник III, 1, док. бр. 83, стр. 211.

пешције свенародне одбране, командовање мора бити у центру пажње, благовремено изучено и испитано, с аспекта свих елемената који улазе у састав одбране земље (оперативна армија, територијална одбрана и цивилна заштита народа) од евентуалне агресије.

Због значаја проблема командовања, а у недостатку ратног архива Никшићког одреда, преживели борци и старешине треба да пруже помоћ на уопштавању искустава с обзиром на нове услове општенародне одбране, почев од комуне до одговарајуће вајне и друштвено-политичке инстанце.

Стварање слободне територије

Према политичко-стратегијској концепцији Врховног штаба НОПОЈ и ЦК КПЈ, сва руководства по покрајинама у Југославији добила су директиве за стварање ослобођених територија. Поменута концепција добила је конкретнији садржај на војно-политичком Саветовању у с. Столицама, 26. IX 1941. године, на ослобођеној територији западне Србије.

Због потреба на другим фронтovima, италијански окупатор није имао довољно снага да војнички обезбеди контролу над Црном Гором. Због тога су Италијани покушали да тактизирају са Црногорцима, па су развијали смишљену пропаганду о тзв. „пријатељству“ династије Његош и Савоја.³ То је била у ствари тактика окупатора за добитак у времену, да среди и испита стање домаће реакције, да у њој потражи савезника за борбу против црногорског ослободилачког покрета. Све нуђене погодности, а оне нису биле мале и једностране, нису имале успеха; напротив, ратни вихор на црногорском простору попримио је свеобухватан карактер и размере.

Тактика устаничких снага на подручју Никшића имала је офанзивно-дефанзиван карактер, а огледала се у једновременој борби против окупатора и домаће реакције. Она се развијала упоредо са нарастањем оружаних снага устанка на подручју Никшића који је представљао пиво одбране окупационог система као природно врло јак и утврђен бастион. Поред живе снаге и технике, одбрану Никшића је ојачавало земљиште не само природним положајем и изгледом (Студеначке главице, брда Требјеса и Чађалица, Петрова главица, Никшићко поље и река Зета са притокама и, најзад, старо турско утврђење Бедем који је доминирао околином и прилазима непосредно граду) него и вештачким уређењем.

У почетку тринаестојулског устанка ударне групе са територије никшићког среза извршиле су напад и ликвидирале италијанска упоришта и жандармеријске станице око Никшића, и то:

³ Архив ВИИ. К. 740, рег. бр. 2/1—1.

на Видровану, Грахову, Велимљу, Буковику, Брезнима и Жупи Никшићкој.⁴ Поред губитака нанетих непријатељу у погинулим и заробљеним и заплене оружја и муниције, прекинуте су све ТТ везе са Никшићем и порушене за дуже време путне и жељезничке комуникације, уништене општинске архиве и на тај начин онемогућена окупатору свака евиденција на овом подручју. Никшић је блокиран и одсечен од главних окупационих снага, а крајем 1941. године присиљен је на једину везу радио-путем и снабдевање падобранима из ваздуха.

Офанзивом устаничких снага у првим јулским данима 1941. године створена је велика слободна територија, која је захватала површину од око 2000 km². У новоствореним условима, на ослобођеној територији, која се просторно повремено мењала (постајала ужа, да би се нешто касније поново ширила), развијала се војска, нова народна власт и друштвено-политичке организације. Упоређо са овим елементима развијале су се и друге службе за обезбеђење војске и народа: санитет, правосуђе, снабдевање, трговина, пропаганда, културно-просветни рад и др.

Офанзивном тактиком, као главном особеношћу устанка на подручју Никшића, стварани су потребни услови за изградњу и развијање основних фактора рата и револуције, војске и нове народне власти на ослобођеној територији.

Развитак војске

У првим данима борбе, устаничка војска са подручја Никшића организована је по угледу на формацију црногорске народне војске. Међутим, првобитне формације племенског карактера брзо су превазиђене. Општа карактеристика устаничке војске огледала се у чињеници да њен састав углавном није прошао војну обавезу. Овај фактор објективне природе није остао без последица, него се одражавао на борбену дисциплину, сналажење у борби, на будност и опрезност (напуштање заплених авиона у Сливљу поред Никшића, бекство заробљеника и др.). Међутим, временом су стицана потребна знања кроз зборбу и повремену обуку за време затишја.

Истим путем стваран је кроз борбу и старешински кадар из редова радника, сељака, интелектуалаца и ђака, који је знања добивена кроз борбу повремено употпуњавао кроз војно-политичке и партијске курсеве.

Партија је ангажовала мањи број активних официра бивше војске као инструкторе за испомоћ на војно-стручном уздизању устаничке војске. Појавом четника у Црној Гори један број ових

⁴ Архив ВИИ. К. 2001, рег. бр. 13—4; 15—13/5. Стенографске белешке. Хронологија ослободилачке борбе народа Југославије, издање Војноисторијског института, Београд 1964, стр. 56.

официра са подручја Никшића, изложен пропаганди домаће реакције, оријентисао се на позиције окупатора у борби против НОП-а.

На слободној територији никшићке области од октобра па до краја децембра 1941. године формиран су по свим општинама ударни батаљони јачине 400—500 бораца.⁵

После италијанске противофанзиве у Црној Гори и Боки, настала је привремено криза устанка и на подручју Никшића. У вези с директивом делегата ЦК КПЈ Милована Ђиласа и једног броја чланова ПК КПЈ за Црну Гору, Боку и Санџак, обустављене су операције, устаници враћени кућама, а даља борба попримила диверзантско-герилски карактер. Настала је осека и оружана борба је сведена на извиђачко-обавештајну службу и акције локалног карактера.⁶

Наведена директива била је у супротности са усвојеном тактиком, карактером и циљевима тринаестојулског устанка и као таква негативно се одразила на морал устаничких јединица и народа у целини. И код народа никшићког подручја борбено расположење је имало привремен пад, али се током августа оно поново активирало, а нарочито тамо где је партијска организација била сређенија и имала више утицаја у народу. У борбама током новембра само на правцима Требиње—Грахово и Билећа—Грахово јединице Никшићког одреда нанеле су Италијанима осетне губитке у људству и техници. Ове победе имале су велики војно-политички значај и вратиле су народу веру и поверење у снаге устанка. Никшићки одред се поново нашао на блокади око Никшића и заузео дефанзиван став као одраз неповољног односа снага.⁷

После плеваљске операције стечена искуства су наговештавала: да предстоји дуготрајан рат чији се крај није могао сагледати; да је потребно рационално ангажовање снага, јер није било услова за одсудне битке; да борбе за насељена места захтевају брижљиву припрему, организацију и одговарајући однос снага, а нарочито тешко наоружања и технике, и да је изненађење један од одлучујућих фактора за успех при нападу на насељена места, које се постиже држањем свих припрема у најстрожој тајности.

Неизграђена тактика устаничких снага, слабе организационе припреме, неповољно време за почетак напада и преурањено авизирање похода на Плевља унапред су осудили ову операцију на неуспех.

Самоувереност која је у погледу могућности напада на Никшић владала и после неуспеха плеваљске операције резултат је непознавања опште ситуације и начела за напад на јако утврђена места. Као одраз необјективне оцене ситуације и непознавања

⁵ Ватрић Јовановић, н. д., стр. 333.

⁶ Зборник III, 1, док. бр. 93, стр. 299.

⁷ Исто, док. бр. 80, стр. 200—201.

прилика на подручју Никшића, карактеристична је оцена неких писаца: „Требало је без икаквог одлагања заузети Никшић, ма и са намјером да се брзо напусти“⁸ (подвукао Ј. В.).

Командовање Никшићког одреда није мировало. Због неповољне ситуације на прилазима непосредно Никшићу, главне снаге одреда су ангажоване периферним правцима према југоисточној Херцеговини, Приморју и Сапцаку. Од посебног је значаја сарадња и помоћ ослободилачким снагама Херцеговине, која има традиционалан значај у борби против Турака.⁹ Пре почетка борби у Херцеговини одржано је више зборова и договора у пограничној зони о заједничкој борби против окупатора и домаће реакције. Међу првим заједничким акцијама карактеристичне су борбе на правцима према Требињу, Билећи, Автовцу и Гацку, које су имале још и задатак да спрече терор и насиље над српским и муслиманским живљем од усташа и четника.

Руководство НОП-а за Херцеговину позитивно је оценило ову сарадњу. У извештају од 2. X 1941. године Главном штабу за Босну и Херцеговину оно обавештава да пет герилских одреда са подручја Никшића и Шавника оперише на простору гатачког среза, па каже: „Ти су одреди распоређени по селима. . . и уживају велики углед код народа. То ће много допринети учвршћењу нашег положаја у том срезу и у многоме ће олакшати стварање партизанских одреда. . .“¹⁰

Народна власт

Паралелно са борбом против окупатора Партија је стварала нову народну власт као самоуправни орган. У августу 1941. године ПК КПЈ за Црну Гору, Боку и Сапцак расписао је директиву месним и окружним комитетима да се на слободној територији по селима, општинама и градовима формирају народни одбори као нова народна власт.¹¹ Присуство старих органа власти (општинске управе, жандармерија и др.) представљало је оштру супротност циљевима ослободилачке борбе, па је против њих као дела окупационог система вођена непомирљива борба

Многе проблеме — као: снабдевање војске и народа, збрињавање рањеника и заробљеника, смештај и обезбеђење избеглица, привреда, трговина, социјално-правна, културно-просветна и др, питања — решавали су војно-политички органи штаба одреда као власт. У циљу да се штабови одреда ослободе ових обавеза и више посвете командовању као основном задатку, на иницијативу Партије почеле су припреме на слободној територији за

⁸ Батрић Јовановић, н. д., стр. 194.

⁹ Бранко Павићевић, Црна Гора у рату 1862, Београд 1963, стр. 303.

¹⁰ Зборник, I, 2, док. бр. 58.

¹¹ Зборник III, 1, док. бр. 10, стр. 34.

формирање нове власти. Нову власт народ је бирао јавно на зборовима. Изузетно, неки штабови одреда постављали су се као команда над новом влашћу и именовали су је. Овакав погрешан став Покрајинског комитета за Црну Гору, Боку и Санцак критиковао је ЦК КПЈ, указујући на последице неправилног схватања места и улоге нове народне власти: „ Имајте пред очима перспективу да ће се народно-ослободилачки одбори претворити у будуће органе револуционарне власти; свако потцењивање њихове садашње улоге значило би отежавање будуће мобилизације маса. “. ¹²

У другој половини 1941. године на подручју никшићког среза престала је да функционише стара власт. Њу су заменили НОО као самоуправни органи којим руководе народни представници.

Надлежност НОО обухватала је све секторе управне и друштвене делатности, осим оних питања која су спадала у надлежност војних судова.

Правосуђе

У почетку устанка у Црној Гори, па и на подручју Никшића, остаци бивше владајуће класе иступали су на разне начине против устанка. У колико је борба попримала шире размере, у толико је домаћа реакција бивала активнија, док се није отворено ставила у службу окупатора против НОП-а. У циљу да се спречи и онемогући рад непријатеља, Главни штаб за Црну Гору, Боку и Санцак је одлучио да се, поред других мера, при сваком већем одреду формира преки народни суд који ће за дела почињена против народне борбе судити и изрицати казне.

Један од таквих судова при штабу Никшићког одреда (у саставу: председник, четири члана и секретар суда) заседао је у Грахову од 31. XII 1941. до 4. I 1942. године о кривици једне непријатељске групе која је покушала да на подручју Грахова формира тзв. „народну војску“ у саставу покрета Драже Михаиловића против НОП-а. После завршене истраге, Народни суд је донео пресуду којом су окривљеним изречене казне и истовремено заострен став према непријатељима народне борбе. ¹³

У борби против пете колоне Главни штаб за Црну Гору није на време разрадио критеријум, који би се темељио на циљевима и интересима оружане борбе. Нема сумње да би се свако скретање на линију окупатора народ донео правилну одлуку. Међутим, обрачуна са петом колоном на подручју Црне Горе уопште, па и у никшићком срезу, вођен је по неписаним законима и имао је негативног одраза на мобилизациону базу оружане борбе, на народ, док су разна сумњичења класног карактера одударала од политичке линије Партије. Зато се упозоравало: Не смијете ни

¹² Исто, док. бр. 168, стр. 369.

¹³ Зборник III, 4, док. бр. 24.

за моменат заборавити да се боримо на челу народа против окупатора и да се ни у ком случају не смемо дати потиснути са тих национално-ослободилачких позиција, јер би нас то изолирало од маса...“¹⁴

Управно-административне и друге спорове решавала је народна власт. Одлуком Главног НОО-а за Црну Гору и Боку овлашћени су НОО и да решавају одређене спорове, с тим да расправе у првом степену врше сеоски, а у другом општински НОО. Начелно, тежило се да се спорови решавају преко мировних већа, путем нагодби по обичајном праву.

Снабдевање

Никшићки срез је имао сва обележја неразвијеног подручја које је зависило од увоза основних животних потреба. Исхрана војске је почивала на народу који ни сам није имао средстава за живот. Бројне избеглице из Херцеговине и Метохије овај проблем су још више заоштравале. У пракси, основна особеност материјалне природе за борбену егзистенцију устаничке војске Никшићког одреда лежала је на ослобођеној територији и њеним скромним могућностима.

Пошто је за снабдевање партизанских јединица главни извор хране била народна имовина, то је Врховни штаб НОПОЈ као један од главних задатака партизанским одредима поставио да чувају народну имовину од пљачке окупатора.¹⁵

Снабдевање војске у првим устаничким данима вршено је на више начина: пленом од окупатора, добровољним прилозима од народа (НОФ), конфискацијом непријатељске имовине, куповином за новац, разменом и реквизицијом.

Сваки од поменутих начина снабдевања представља проблем за себе, па их као заједничку особеност од прворазредног значаја треба изучити и уопштити као искуство у новим условима евентуалног свенародног рата. Ово тим пре што је материјални фактор имао видног одраза на тактику, морално-политичко и психолошко стање и борбену готовост устаничке војске, која је поред оперативних планова, због слабог или никаквог снабдевања, била принуђена да напусти матично подручје и маневрује у правцу источне Босне.

Као одраз тешких економских прилика на територији Црне Горе и Херцеговине, које су из дана у дан упозоравале, карактеристичан је извештај Моше Пијаде, тада начелника Економског одсека Врховног штаба, упућен Врховном команданту Титу:

¹⁴ Зборник III, 1, док. бр. 93. стр. 229—230.

¹⁵ Зборник II, 1, стр. 11.

„Дошао је моменат за велике одлуке, за смеле потезе, ма колико били можда и трагични. Пробити се некуда са свим тим нашим снагама концентрисаним на тако уско земљиште које не може да их храни“ (подвукао Ј. В.).¹⁶

Омладина

Васпитним утицајем Партије и СКОЈ-а била је обухваћена углавном сва омладина у срезу. Према извештају ПК СКОЈ-а за Црну Гору, Боку и Санџак од 18. XI 1941. године, на подручју никшићког среза формиран су одбори омладине у свим општинама осим у кочанској. На дан Прве конференције народне омладине Црне Горе од 30. XI 1941. године омладина у срезу је бројала 1718 чланова (275 жена).

Омладина је представљала извор за попуну устаничке војске, из чијег се састава кроз борбу развијао руководећи војно-политички и др. кадар. Као особеност вредну пажње треба рећи да су на ослобођеној територији Никшића 1941. године формиране прве омладинске јединице у земљи: Никшићка партизанска чета и Никшићки омладински батаљон за борбе ван матичног подручја, где се укаже потреба. Поред тога, под руководством илегалне партијске организације, у окупираном Никшићу формиран је омладински батаљон састава две чете, са задатком да у случају напада на Никшић (споља) врши диверзије на командне везе у граду и напада Италијане изнутра.

Антифашистички фронт жена

Ангажовањем Партије на подручју Никшића много је учињено на афирмацији жене као борца и друштвено-политичког радника. Ослобађајући се патријархалних и конзервативних схватања, жена је заузела своје место на фронту и у позадини, а својом борбеношћу доказала да је равноправна мушкарцу. Поред улоге борца, војно-политичког и партијског руководиоца у војсци, жене су активно радили у органима народне власти, у друштвено-политичким организацијама, на образовању, као санитетско особље и др. Нарочито је запажена активност жена у условима илегалног рада у окупираном Никшићу.

Крајем 1941. године прве организације жена — одбори — преименовани су у Антифашистички фронт жена (АФЖ), па су по селима и општинама формиран одбори АФЖ. Том приликом су разграничени задаци жена које раде за фронт од задатака

¹⁶ Зборник II, 4, Извештај начелника Економског одсека Врховног штаба о исхрани на ослобођеној територији Црне Горе и Херцеговине.

оних које су запослене на раду у позадини, иако тај рад суштински представља једну јединствену и недељиву целину.

Развитак оружане борбе и устанка по свим линијама на подручју Никшића почев од припрема на кроз борбу — развитак војске, нове народне власти и друштвено-политичких организација — пратила је, иако скромним средствима, пропаганда, и то како на фронту тако и у позадини. Она је преко радио-вести штампе, летака и предавања информисала борце на фронту и народ у позадини о развоју борбе против окупатора и његових сарадника, затим о другим догађајима у земљи и ван граница, а повремено била је усмерена и на окупациону војску у Никшићу, у циљу разбијања њених редова.

Борбена искуства из првих устаничких дана са територије никшићког подручја треба проучити и обрадити, а затим усагласити са концепцијом и начелима општенородне одбране, у којој треба да учествује цео народ са својим људским, морално-политичким и материјалним потенцијалом.